



האם רבנים ודיינים צריכים להבין ברפואה?

שָׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָהֶם בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשִּׁפְט צֶדֶק (דברים טז, יח)

בכדי לכהן במשרה הרמה של דיין בישראל נדרשות תכונות רבות. אין די שהמועמד לבית הדין יהיה תלמיד חכם הבקי בהלכה ובסדרי המשפט. ישנו צורך במכלול של תכונות אישיות ושל ידע רחב בכדי שהדיין יוכל לעמוד במטרתו – לפסוק דין אמת לאמיתו.

בגמרא במסכת סנהדרין (יז, א), מונה רבי יוחנן את התנאים למינוי לדיינות:

"אמר רבי יוחנן: אין מושיבין בסנהדרין¹ אלא בעלי קומה, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן".

הדרישה לדיינים בעלי קומה גבוהה ומראה מרשים נובעת מכך שהדבר מסייע לכך שתהיה אימתם מוטלת על בעלי הדין, ולא ישקרו בדין (רש"י). הדרישה לחכמה מובנת מאליה. גיל מבוגר תורם לניסיון החיים של הדיין ולהערכה כלפיו (עם זאת, דיין מבוגר מדי פסול לדון – סנהדרין לו, ב). הבנה בתחום הכשפים תסייע באבחון מכשפים (רש"י), ובהבאתם לדין תוך הבחנה בין כישוף למה שאיננו כישוף (רבינו יונה, ר"ן). הדרישה לידיעת שבעים לשונות מוסברת בגמרא עצמה – דיין נדרש להיות מסוגל להבין את העד המעיד לפניו מבלי להיות תלוי במתורגמן.

לרשימת תנאים זו, מוסיף הרמב"ם בתחילת פרק ב' מהלכות סנהדרין מספר תנאים נוספים, ומרחיב את משמעותם של הקיימים:

"אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגין בחכמת התורה בעלי דיעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות ואיצטגנינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והבלי ע"ז וכיוצא באלו, כדי שיהיו יודעים

¹ הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק ב מבאר שאין מדובר רק בבית הדין הגדול.



לדון אותם, ואין מעמידין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים המיוחסים הראויים להשיא לכהונה, שנאמר "והתיצבו שם עמד", בדומין לך בחכמה וביראה וביחס".

מפרשי הרמב"ם עמדו על ההבדלים בין מה שנאמר בגמרא, לבין מה שכתב הרמב"ם. בעיקר הם מתפללים על הוספת הרמב"ם כתנאי למינוי דין ידע בקצת מחכמת הרפואה. כך תמה הרדב"ז:

"ואם תאמר, בשלמא כולו ניחא (= בעוד שניתן להבין את רוב הדברים שמנה הרמב"ם, בין אם הם מופיעים בדברי רבי יוחנן ובין אם לא), אלא רפואות מה צורך לסנהדרין?".

קושיא זו הקשה גם מפרש הרמב"ם הקדמון, הרמ"ך, והכסף משנה מביא אותה בשמו. הרמ"ך מקשה גם לשם מה יש צורך בדיעת חשבונות וחכמת המזלות. בטעמים שונים מבאר הכסף משנה מדוע יש צורך בדיעת חשבונות וחכמת המזלות, אך את הקושיא מדוע יש צורך לדעת רפואות – הוא משאיר בקושיא.

האחרונים כתבו כמה טעמים מדוע על הדיין להבין ברפואה, בכדי ליישב את דעת הרמב"ם.

הרדב"ז מיישב:

"ויש לומר, לדעת הדברים המרפאים בטבע, שניתנה השבת לדחות בשבילם (אבל לא בדברים המרפאים בסגולה). ולדעת מי שהשקה את חבירו סם מן הסמים ומת, אם ראוי אותו הסם להמית או לא, וכיוצא בזה".

"המאיר לארץ" מבאר, כי על פי דין התורה אין רשות לרופא לרפא אלא אם כן קיבל רשות מבית דין, ורק רופא כזה זוכה להגנה מיוחדת באם בשגגה גרם נזק למטופל, כמבואר בתוספתא (ב"ק פ"ו) ובטור ושו"ע (יו"ד סימן שלו, א), "ואם ריפא ברשות בית דין וטעה והזיק, פטור מדיני אדם, וחייב בדיני שמים". מכאן ברור ומובן מאליו, כותב "המאיר לארץ", שעל בית הדין להיות בקיאים בחכמת הרפואה, בכדי שיוכלו להעניק רישיונות לרופאים.

בקשר למהלך זה, יש לציין כי גדולי הפוסקים בדורנו כתבו כי כיום סמכות זו מצויה בידיהם של גורמי הרישוי המתאימים במדינה, כמו משרד הבריאות, ורופא מוסמך בעל רישיון נחשב כמי ש"ריפא ברשות בית דין".

למעשה, רוב המפרשים הולכים בדרכו של הרדב"ז, ומציינים כמה וכמה פסקי דין בבית הדין המושפעים מידע רפואי. המרכבת המשנה כותב:

"ואני אומר דגם רפואות הוא צורך תורתנו הקדושה - דיני פיקוח נפש להורות לענין מלאכה בשבת ויום הכיפורים ואכילה ביום הכיפורים".



"עץ החיים" מוסיף על פי דברי הרמב"ם (בהלכות עדות פרק יט) שלפיהם ההורג טריפה (=אדם שבעקבות מום גופני מסויים איננו יכול לחיות יותר משנים עשר חודש) פטור, ועדים טריפה שהוזמו אין נהרגים. משום כך כשהרג לאיש חולה - צריך לדעת: אם יתרפא מחוליו, יהרג, ואם לא יתרפא – יפטור. עוד מפרשים מוסיפים ומציינים את דברי הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד הלכה ג):

"המכה את חברו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו, אם אמדוהו לחיים נותן חמשה דברים ונפטר, ואפילו חלה המוכה והכביד ומת מחמת המכה הרי זה פטור. ואם אמדוהו למיתה אוסרין את המכה בבית הסוהר מיד וממתיינים לזה, אם מת יהרג המכה ואם הקל ונתרפא רפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריאים משלם המכה חמשה דברים ונפטר".

אומדן זה שהוא למעשה אבחון רפואי דורש ידע רפואי רב.

בלי קשר לדברי הרמב"ם, רבי יהודה הלוי בספרו "כוזרי" (מאמר שני פרק סד) מאריך לתאר את חשיבות ידיעת חכמות כלליות עבור רבים מדיני התורה. בין היתר, הוא מונה ידיעות נצרכות שקשורות לידיעת טבע האדם ובעלי החיים, וכן ידע תיאורטי שאפשר לכלול אותו במושג "ידע ברפואה":

"...ובידיעת הטריפות, אשר היא יותר דקה ממה שזכר אותו אריסטו מידיעת ממיתי החיים, להרחיק מאכילת המתה, ובמעט אשר נשאר בידינו מן החכמה הזאת, מה שהדעות תמהות עליו, ובידיעת המומים אשר בעבורם מתעכבים הכהנים מעבודה, ומומי הבהמות שאין ראויות לקרבן, והבדלת מיני זיבות לאיש ולאשה, וכמות היקפי הנדות, ובחלקי החכמות ההם מה שאין בשר ודם יכול עליו בדרך סברתו מבלי עזר אלקי".

אך למעשה, על כל פירושים אלו לענות על שאלה בסיסית אחת: מדוע על הדיין להיות בעל ידע רפואי בעצמו? מדוע שלא יעמוד לרשות בית הדין רופא מומחה שיעץ לו בדיונים בעלי משמעות רפואית? השאלה מתחדדת לאור ההבנה שהדיין איננו נדרש להיות בעל ידע רפואי מקיף ויסודי בדומה לרופא, אלא בעל ידע חלקי, "קצת", כלשון הרמב"ם; אם אכן כפירושיהם של מפרשי הרמב"ם, הדבר נראה תמוה: האם באמת יוכל הדיין לפסוק בעצמו בשאלות מסוג אלו שהועלו על ידי המפרשים, באמצעות ידע חלקי בלבד? האם יוכל להורות לחולה לאכול או להימנע מלאכול ביום הכיפורים? האם יוכל לאבחן באופן מדוייק האם מכה פלונית גרמה נזק לאדם עד כדי שיוכל למות ממנה או לא? האם יוכל דיין בעל ידע חלקי ב"קצת" מענייני הרפואה להסמך רופאים?

נדמה שהתשובה הברורה לכך היא – בודאי שלא. הדבר פשוט וברור שעל הדיין להתייעץ עם גורם רפואי מקצועי בכל שאלה שעולה על הפרק. אם יורה הלכה מתוך ידע רפואי לא מספק – הוא עלול לחטוא לאמת ולפסוק דין מעוות. הדרישה של הרמב"ם לידע בסיסי של הדיין ברפואה נובע מכך שהוא



איננו יכול לסמוך על דברי הרופא כיועץ לבית הדין אם אין לו שום הבנה בתחום. עליו להיות מסוגל להבחין באיכותה של חוות הדעת של הרופא, ולהבחין בין רופא מומחה לשאינו מומחה.

כדברי האלה כותב הרב חיים דוד הלוי, רבה של תל אביב, בספרו "דבר המשפט":

"וכמה נכונים הדברים גם עתה בזמננו, כאשר נדרשים תופסי התורה מורי הוראה ויושבי על מדין לפסוק בשאלות הקשורות בעצם מהותן בסבך בעיות חדשות, ולא פעם נזקקים להדרכה מקצועית - מדעית שלא תמיד אפשר לסמוך על אותם מומחים, וכבר אירע שנתגלו סתירות מהותיות בעדויות מומחים, וכמה פעמים נפסקו הלכות על יסודות מוטעים שלנשאל לא היתה כל ידיעה מוקדמת בנושא הנדון, ולכן ברור שידיעת העקרונות היסודיים של החכמות הכלליות גם בזמננו היא רצויה ואולי אף הכרחית".

לשונו החריפה של הרב הלוי מכוונת בעיקר למה שהוא מכנה "סבך בעיות חדשות", אך העיקרון הבסיסי שבדבריו מובן וברור: התורה הטילה על הדיין את האחריות המלאה לוודא שתהיה לו היכולת לדון את הדין לאמיתו. חובתו לוודא שהדין אכן צודק. לדעת הרמב"ם, אחד הכלים הדרושים לשם כך הוא גם ידע בסיסי ברפואה, שיהווה בסיס להתייעצות עם רופא מומחה לפני הכרעה בדין תורה.